

Березюк О.С. Системний підхід до формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців в сучасному освітньому просторі // Професійна педагогічна освіта: системні дослідження : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – С. 193-209.

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Провідною ідеєю сучасної освіти є необхідність формування полікультурної компетентності в майбутніх фахівців, посилення ролі гуманітарних предметів, які викладаються в загальноосвітніх закладах, введення певної системи щодо викладання предметів психолого-педагогічних циклів у вищій школі.

Науковим підґрунтям у вирішенні даної проблеми виступають дослідження в сфері: філософських наук (В. П. Андрущенко, В.Г. Кремінь, О. О. Потебня, П. Ю.Саух та ін.); психологічних наук (І. Д. Бех, Н.В. Кузьміна, О. В. Киричук, В. О. Моляко та ін.); викладання гуманітарних дисциплін (Н.М.Бібік, В.І.Бондар, Н.Й. Волошина, О.А. Дубасенюк, М. С. Вашуленко та ін.); етнопедагогіки (Н.В. Лисенко, М.Г. Стельмахович, Б. М. Ступарик, О. В. Сухомлинська, О. В. Ткаченко та ін.) тощо.

Актуальність дослідження даної проблеми зумовлена наявністю суперечностей між: загальними потребами сучасного соціуму щодо підготовки майбутніх спеціалістів, готових успішно взаємодіяти з колегами на міжнародному рівні, та реальним станом підготовки студентів до комунікативної діяльності в навчальних закладах; підвищенням ступеня компетентності майбутніх фахівців та недостатньо розробленою методикою підготовки їх до володіння різними видами професійних компетентностей; знання основ полікультурної комунікації при вивченні гуманітарних дисциплін у вузі та недостатній рівень володіння нею в межах майбутньої професійної діяльності; готовність майбутніх вчителів оволодіти полікультурною компетентністю та відсутність системи підготовки до цього процесу.

Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті визначила, що головною метою української освіти є створення

певної системи та відповідних умов для розвитку та самореалізації кожної особистості, забезпечення їх високої якості. Тому переважна більшість педагогів-науковців і освітян-практиків переконані, що підготовка фахівців у будь-якій сфері повинна здійснюватися на новій концептуальній основі в рамках системного підходу.

Входження України до Європейського Співтовариства передбачає докорінні зміни в питаннях державної політики та виховання. Перед навчальними закладами професійної освіти поставлено завдання – розробити систему формування гармонійної, всебічно розвиненої, життєво компетентної, творчої особистості, здатної ціннісно ставитися до природи, предметного світу, людей, самої себе та свого життя.

Визначальними категоріями системного підходу в освіті є поняття самої системи та систематичності, які в педагогічній науці досить плідно розробляються й різнобічно розглядаються, проте до цих пір не мають однозначних трактувань.

Ми розглядаємо систему освіти як об'єднання взаємодіяльних структур на основі навчальних програм та державних стандартів різного рівня та спрямованості¹. За Б.С. Гершунським система освіти може бути представлена у вигляді двовимірної матриці, частинка кожної якої відповідає навчально-виховній системі того чи іншого рівня й профілю, тому що вертикальна вісь даної матриці відображає рівень, а горизонтальна вісь – тобто профіль освіти. Для навчально-виховної системи характерно функціонування освітнього закладу відповідного рівня та профілю. Така система складається з наступних взаємодіючих компонентів: мета навчально-виховної й розвиваючої діяльності; зміст цієї діяльності, яка зафіксована в навчальних планах, програмах, підручниках, посібниках, комп'ютерних навчальних програмах, різноманітних відео-, інформаційних, телекомунікаційних та ін. засобах; методи навчання, виховання, розвитку (процесуальний бік – технології освітньої діяльності); організаційні форми, які реалізуються з тими або іншими ефектами.

Поруч з поняттям навчально-виховна система вчені часто використовують словосполучення "педагогічна система". На думку Б.С. Гершунського, найбільш доцільно використовувати поняття педагогічна система для характеристики критеріальної, теоретичної

---

¹ Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти//Освіта України. – 2014. – № 5.

оцінки інтерактивно об'єднуючої навчально-виховної, навчально-педагогічної, управлінської діяльності в спеціально створених умовах².

Ключовим словом у трактуванні педагогічної системи є підхід. Саме системний підхід до обґрунтування всіх компонентів навчально-виховного процесу втілює в себе методологічні орієнтири реалізації відповідних доктрин освіти.

За вченням Б. Ф. Ломова основою системного підходу є шість ключових позицій:

- багатовимірність;
- масштабність;
- диференційованість;
- багаторівнева побудова;
- різноманітні властивості;
- динамічність³.

Саме ці позиції є характерними і для формування компетентності особистості.

У «Новому тлумачному словнику української мови» слово «компетентний» означено так:

1) який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований;

2) який має певні повноваження; повноправний, повновладний⁴.

У словнику російської мови С.І.Ожегова поняття «компетентний» визначено як «знаючий, обізнаний, авторитетний в якій-небудь галузі; який володіє компетенцією»⁵. У тлумачному словнику сучасної російської мови значення слова «компетентний» таке: «обізнаний, визнаний знавець з певного питання; який володіє компетенцією, повноправний»⁶. У педагогічній енциклопедії слово «компетентний» означає: «...який має ґрунтовні знання в будь-якій галузі; знаючий; ... заснований на обізнаності; вагомий, авторитетний;... який володіє компетенцією; правочинний»⁷.

---

² Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века. – М.: 2001. – 608 с.

³ Ломов Б.Ф. Системность в психологии. –НПО МОДЭК, 2003. – 586 с.

⁴ Великий тлумачний словник української мови. – К.: Ірпінь: ВТОР «Перун», 2001. – 445 с.

⁵ Ожегов С. М. Словарь русского языка – М. : Рус.яз. – 1986. – 797 с.

⁶ Народознавча компетентність дітей і молоді: принципи та методи дослідження / За ред. проф. Н. В. Лисенко. – Івано-Франківськ, 2007. – 280 с.

⁷ Педагогика: Большая современная энциклопедия / сост. М. Рапацевич.- М.: Современное слово, 2005. – 720 с.

Як бачимо, у всіх наведених тлумаченнях «компетентності» мова йде про людину, яка володіє відповідною компетенцією, або про заклад, орган управління, що має права для вирішення якого-небудь питання. Одним із смислів поняття компетентності є характеристика особистісних якостей людини, володіння компетенцією.

Отже, компетенція – це певна норма, досягнення якої може свідчити про можливість правильного вирішення будь-якого завдання, а компетентність – це оцінка досягнення (або недосягнення) цієї норми. Компетентність виступає в українській і російській мовах як якість, характеристика особи, яка дозволяє їй (або навіть дає право) вирішувати певні завдання, виносити рішення, судження у певній галузі. Основою цієї якості є знання, обізнаність, досвід соціально-професійної діяльності людини. Цим самим підкреслюється інтегративний характер поняття «компетентність»⁸.

Розглянемо підходи до означення поняття «компетентність».

Дж. Равен означував компетентність як специфічну здатність, необхідну для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній галузі, яка включає вузькоспеціальні знання, особливого роду предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії. Бути компетентним – означає мати набір специфічних компетентностей різного рівня. Дж. Равен у структурі компетентності виділяє чотири компоненти: когнітивний, афективний, вольовий, навички і досвід⁹.

І. О. Зимня розглядав компетентність як систему, яка має наступні складові:

а) готовність до прояву компетентності (тобто мотиваційний аспект);

б) володіння знаннями змісту компетентності (тобто когнітивний аспект);

в) досвід прояву компетентності в різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях (тобто поведінковий аспект);

г) ставлення до змісту компетентності і об'єкта її застосування (ціннісно-смісловий аспект);

---

⁸ Лисенко Н. В. Системна характеристика професійної підготовки педагога у вищій школі України// Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. – 2004. – Випуск X. – С.44-45.

⁹ Лисенко Н. В. Системна характеристика професійної підготовки педагога у вищій школі України.

д) емоційно-вольова регуляція процесу і результату прояву компетентності¹⁰.

Українські вчені по-різному тлумачать поняття компетентності. Найбільшого поширення набуло визначення компетентності як «системи знань і умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію»¹¹. Н.В. Лисенко підкреслює головну особливість компетентності як педагогічного явища, а саме, компетентність – це не специфічні предметні вміння та навички, навіть не абстрактні загальнопредметні мисленнєві дії чи логічні операції (хоча, звісно, ґрунтується на останніх), а конкретні життєві дії, необхідні людині будь-якої професії, віку, сімейного стану – взагалі будь-якій людині¹².

Що компетентність розглядається як система, видно по наступним її характеристикам:

- ефективне використання здібностей особистості дозволяє плідно здійснювати професійну діяльність згідно вимогам робочого місця;

- володіння знаннями, вміннями і здібностями, необхідними для роботи за фахом при одночасній автономності й гнучкості в частині рішення професійних проблем;

- розвинена співпраця з колегами та професійним міжособистісним середовищем;

- інтегроване поєднання знань, здібностей і установок, оптимальних для виконання трудової діяльності в сучасному виробничому середовищі;

- здатність робити що-небудь добре, ефективно в широкому форматі контекстів з високим ступенем саморегулювання, саморефлексії, самооцінки; швидкою, гнучкою й адаптивною реакцією на динаміку обставин і середовища¹³.

Характеризуючи системні ознаки компетентності людини, варто пам'ятати, що вони постійно змінюються (із зміною світу, із зміною

---

¹⁰ Зимняя И. А. Педагогическая психология. Учебник для вузов. – М. :Логос, 2000. – 384 с.

¹¹ Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Освіта України. – 2014. – №5

¹² Лисенко Н. В. Системна характеристика професійної підготовки педагога у вищій школі України// Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. – 2004. – Випуск X. – С.44-45.

¹³ Зязюн І. А. Технологізація освіти як історична. неперервність // Неперервна професійна освіта: теорія і практика, 2001. – Випуск 1. – С. 73-85.

вимог до «успішного дорослого»); мають діяльнісний характер узагальнених умінь у поєднанні з предметними вміннями і знаннями в конкретних галузях (ситуаціях); виявляються в умінні здійснювати вибір, виходячи з адекватної оцінки себе в конкретній ситуації; пов'язані з мотивацією на неперервну самоосвітню діяльність.

Означення компетентності різними авторами відбивають сутнісні характеристики цього поняття. Коли мова йде про компетентність як результат опанування знаннями, уміннями, досвідом, акцент робиться на тому, якими повинні бути ці знання, вміння, досвід. Коли ж йдеться про компетенції, які повинні бути сформовані в освіті, тоді виділяється їх певна кількість¹⁴.

Зокрема, І.О. Зимня, ґрунтуючись на працях вітчизняних психологів виділяє три групи компетентностей:

- особистісні – компетентності, що стосуються самого себе як особистості, як суб'єкта життєдіяльності;
- комунікативні – компетентності, що стосуються взаємодії людини з іншими людьми;
- діяльнісні – компетентності, що стосуються діяльності людини, яка проявляється у всіх її типах і формах¹⁵.

У «Критеріях оцінювання навчальних досягнень студентів у системі загальної середньої освіти» України серед основних груп компетенцій названі соціальні, полікультурні, комунікативні, інформаційні, саморозвитку і самоосвіти, продуктивної творчої діяльності¹⁶.

Отже, одним із провідних завдань, які стоять на сьогодні перед змістом освіти є і формування полікультурної компетентності особистості. Подібно до того, що у вчених не існує єдиної думки, щодо означення поняття компетентності в загальному, не має і чітко визначеного єдиного означення полікультурної компетентності. Науковці в основному використовують такі загальновизначені характеристики компетентності особистості:

- розуміння суті завдання, яке виконується;
- знання, досвід у певній галузі й активне їх впровадження;
- вміння обирати засоби, адекватні конкретним обставинам;

---

¹⁴ Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти//Освіта України. – 2014. – №5.

¹⁵ Зимня И. А. Педагогическая психология. Учебник для вузов. - М. :Логос, 2000. – 384 с.

¹⁶ Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти//Освіта України. – 2014. – №5.

– почуття відповідальності за досягнуті результати; здатність оцінювати власні помилки й коригувати їх¹⁷.

Як загальнокультурна категорія, компетентність – це рівень освіченості особистості, достатній для самоосвіти та самостійного вирішення пізнавальних проблем, які виникають, визначення своєї позиції¹⁸.

Поняття “компетентність” у соціально-педагогічному аспекті вчені трактують як здатність індивіда ефективно взаємодіяти з людьми в системі міжособистісних стосунків, володіння певними вміннями. Сюди входять уміння індивіда орієнтуватися в соціальних ситуаціях; вміння правильно визначати особливості особистості та емоційний стан інших людей; уміння добирати адекватні способи спілкувати з людьми та реалізувати їх у процесі взаємодії. Отже, компетентність – це особистісне інтегративне утворення, яке охоплює смислові та світоглядні ознаки, операційно-діяльнісні елементи¹⁹.

Хоч поняття “компетентність” є інтегративним поняття, все ж воно визначає не стільки сукупність елементів тієї чи іншої компетентності, скільки зв’язок між ними. Ми вважаємо, що всі вони є складовими життєвої компетентності особистості, яка і визначає її життєву позицію.

Відносно полікультурної компетентності в науковій літературі також є різні тлумачення.

Так, В.І.Кузьменко, Л.В.Гончаренко визначають полікультурну компетентність як здатність особистості жити й діяти в багато культурному суспільстві.

О. І Прохоров, О.В. Смолянінова вважають, що полікультурна компетентність – це індивідуальна характеристика міри відповідності потребам суспільства, базовий компонент поняття «культура», що сприяє формуванню спеціаліста високої культури.

Цієї думки дотримується О.Є. Щукін, відзначаючи, що формування полікультурної компетентності є безперервним процесом, значущим чинником якого є освіта²⁰.

---

¹⁷ Народознавча компетентність дітей і молоді: принципи та методи дослідження / За ред. проф. Н. В. Лисенко. – Івано-Франківськ, 2007. – 280 с.

¹⁸ Зязюн І. А. Технологізація освіти як історична. неперервність // Неперервна професійна освіта: теорія і практика, 2001. – Випуск 1. – С. 73-85.

¹⁹ Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века.- М.: 2001. – 608 с.

²⁰ Народознавча компетентність дітей і молоді: принципи та методи дослідження / За ред. проф. Н. В. Лисенко. – Івано-Франківськ, 2007. – 280 с.

На думку І. С. Соколової, полікультурна компетентність – це цілісне, інтегративне, багаторівневе, особистісне новоутворення, що є результатом навчальної підготовки особи у середньому навчальному закладі та в процесі неперервної освіти²¹.

О. В. Щеглова розглядає досліджуваний феномен як комплексну, особистісну якість, що формується в процесі навчальної підготовки на основі толерантності, що характеризується свідомістю власної багатокультурної ідентичності, що й проявляється в здатності розв'язку завдань конструктивної взаємодії із представниками інших культурних груп.

Л. Й. Васютенкова визначає феномен полікультурної компетентності як інтегративну характеристику, що відображає здатність здійснювати політику полілінгвізму в полікультурному просторі. Учена вважає полікультурну компетентність системою якостей, що допомагають орієнтуватися в культурних відносинах рідної і іншомовної країни, та забезпечують досягнення мети виховання людини.

Л. Д. Воротняк визначає полікультурну компетентність як здатність людини інтегруватися в іншу культуру при збереженні взаємозв'язку з рідною мовою, культурою, яка ґрунтується на поєднанні особистісних якостей, синтезованих знаннях, уміннях і навичках позитивної міжетнічної й міжкультурної взаємодії, що в результаті сприяє безконфліктній ідентифікації особистості в багатокультурному суспільстві та її інтеграції в полікультурний світовий простір²².

Отже, узагальнюючи найбільш значимі, на наш погляд, висловлення вітчизняних і зарубіжних авторів, ми робимо спробу сформулювати інтегральне визначення феномену полікультурної компетентності, що поєднує погляди вчених на заявлену проблему на основі системного підходу.

Полікультурна компетентність – це інтегративна якість особистості, що формується в процесі навчання, та включає систему полікультурних знань, умінь, навичок, інтересів, потреб, мотивів, цінностей, полікультурних якостей, досвіду, соціальних норм і

---

²¹ Лисенко Н. В. Системна характеристика професійної підготовки педагога у вищій школі України// Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. - 2004. - Випуск X. - С.44-45

²² Народознавча компетентність дітей і молоді: принципи та методи дослідження / За ред. проф. Н. В. Лисенко. – Івано-Франківськ, 2007. – 280 с.

правил поведінки, необхідних для повсякденного життя й діяльності в сучасному полікультурному суспільстві, та реалізується в здатності особистості ефективно вирішувати завдання суспільної діяльності в ході позитивної взаємодії з представниками різних культур.

Що ж стосується системи формування полікультурної компетентності, то тут також у вчених немає єдиної думки. Так, Л. І. Данилова в структурі полікультурної компетентності особистості виділяє наступні компоненти: мотиваційно-ціннісний компонент, який включає мотиви, мети, ціннісні установки особистості, що передбачає ставлення до майбутньої суспільно-корисної діяльності як до цінності та потреби учня у формуванні й самовихованні своєї полікультурної компетентності; когнітивний компонент, що характеризує сукупність знань про культуру, сутність і способи самовиховання полікультурної компетентності; здатність до систематизації й узагальненню знань; діяльний компонент, який передбачає наявність умінь вступати в інтеркультурну комунікацію з носіями іншомовної культури, передавати інструментарій самопізнання й саморозвитку іншому, рефлексувати власну діяльність і поведінку; емоційний – обумовлює позитивне оцінювання педагогічних явищ із опорою на соціальні та особистісні значимі цінності, здатність сприймати внутрішній світ іншого й ототожнювати себе з ним²³.

О. В. Щеглова виділяє кілька компонентів у системі формування полікультурної компетентності, а саме: когнітивний – освоєння образів і цінностей світової культури, культурно-історичного й соціального досвіду різних країн і народів; ціннісно-мотиваційний, спрямований на формування ціннісно-орієнтовної й соціально-настановної готовності особистості до міжкультурної комунікації та обміну, розвиток толерантності стосовно представників інших культурних груп; діяльнісно-поведінковий, спрямований на розвиток здатності до розв'язку професійних завдань при взаємодії із представниками різних культурних груп.

Узагальнюючи погляди науковців на питання про систему формування полікультурної компетентності, ми дійшли висновку

---

²³ Лисенко Н. В. Системна характеристика професійної підготовки педагога у вищій школі України// Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. - 2004. - Випуск X. - С.44-45

про те, що в системі формування полікультурної компетентності необхідно виокремити наступні компоненти: когнітивний, мотиваційно-ціннісний та діяльнісний. Кожному структурному компонентові ми даємо характеристику, виходячи з ідеї системного підходу відносно особистісної спрямованості в освіті.

Так, когнітивний компонент передбачає сформованість системи полікультурних знань, що виступають орієнтовною основою діяльності особистості в полікультурному суспільстві.

Мотиваційно-ціннісний компонент являє собою систему мотиваційно-ціннісних утворень: мотивів, цінностей, інтересів, потреб, полікультурних якостей, що регулюють повсякденне життя й діяльність особистості в полікультурному середовищі.

Діяльнісний компонент відображує сформованість в особистості полікультурних умінь і навичок щодо дотримання соціальних норм і правил поведінки в полікультурному суспільстві, наявність досвіду позитивної взаємодії з представниками різних культур.

Визначені компоненти є базою тієї системи, на основі якої відбувається подальший розвиток у майбутніх учителів полікультурної компетентності. Когнітивний компонент є провідним у структурі полікультурної компетентності.

Головне завдання освіти сьогодні – навчити молодь творчо й плідно взаємодіяти із суспільством, і в такий спосіб досягати статусу повноправних і компетентних громадян, послідовно та поетапно створювати умови для набуття особистостями необхідних компетентностей.

Особливий зміст і характер зазначена проблема набуває на зламі епох, у перехідні періоди суспільно-історичних змін. У нових соціокультурних умовах в когнітивному компоненті актуалізується система виховного впливу, зокрема різні напрями виховання. Особливого статусу набуває моральне виховання, оскільки, по-перше, воно тісно пов'язане з духовно-моральним розвитком особистості, адже мораль є своєрідним регулятором людських взаємин, завдяки їй людина тягнеться до вічних цінностей суспільства, по-друге, гармонізує й розвиває всі духовні здібності людини, необхідні як у творчій діяльності, так і в міжособистісному спілкуванні; по-третє, в процесі морального виховання відбувається формування й розвиток емоційно-чуттєвої сфери, що стає підставою для реалізації найважливіших компетентностей (культурологічної, інформаційно-комунікативної, етичної, соціальної тощо).

Для того, щоб охарактеризувати систему формування полікультурної компетентності особистості, потрібно з'ясувати також дидактичні умови за яких вона є успішною.

Система формування полікультурної компетентності може бути успішною за таких дидактичних умов: забезпечення інтеграції полікультурної інформації з основним програмовим матеріалом навчальних предметів; забезпечення взаємозв'язку навчальної та позанавчальної діяльності в процесі формування полікультурної компетентності; опанування виховними цінностями, етнопедагогічною культурою народу.

Перша виділена дидактична умова має реалізовуватись під час навчальної діяльності, бо вона передбачає забезпечення зв'язку полікультурної інформації з основним змістовим матеріалом навчальних предметів. Щоб забезпечити цей зв'язок, необхідно проаналізувати нормативні документи, теорію та практику освіти, що дає змогу виокремити п'ять моделей введення народознавчо-регіонального матеріалу в зміст загальної освіти, але ці моделі є універсальними й можуть використовуватися для введення й полікультурної інформації до змісту освіти, а саме:

- міжпредметна модель – передбачає розподіл відповідної інформації по всіх навчальних предметах;

- модульна модель – реалізується за допомогою включення для вивчення дисциплін гуманітарного циклу спеціальних тем (модулів), що відображають полікультурну інформацію;

- монопредметна модель передбачає поглиблене вивчення етнічної культури, рідної мови, історії, географії країни (регіону) на заняттях зі спеціально виділених для цієї мети навчальних предметів;

- комплексна модель реалізується у вигляді інтегративних курсів, у яких окремі аспекти національної культури можуть бути подані у взаємозв'язку історії та краєзнавства, народознавства тощо;

- доповнювальна модель передбачає ознайомлення з етнокультурною інформацією в процесі організації позакласних і позашкільних заходів²⁴.

Виходячи із цього, у процесі навчальної діяльності можна реалізовувати міжпредметну, модульну, монопредметну, комплексну моделі введення полікультурної інформації до змісту

---

²⁴ Иванова Т. В. Культура педагогического общения: Монография - К., ЦВП, 2005. – 282 с.

освіти, що може бути досягнуто через навчальні предмети, інтегровані курси, факультативи, спеціальні модулі, теми занять, спеціальні прийоми, методи й методологічні підходи, що посилюють полікультурну специфіку. Але аналіз як базового навчального плану загальноосвітнього навчального закладу, так і розроблених на його основі типових навчальних та робочих планів дав змогу стверджувати, що на сьогодні серед переліку предметів інваріативної й варіативної складових частини не має жодного предмета, який би передбачав цілеспрямоване формування полікультурної компетентності²⁵.

Введення нових предметів етнокультурного спрямування через додаткові заняття, факультативні курси значно збільшують навчальне навантаження. Ураховуючи те, що процес формування полікультурної компетентності є тривалим у часі, ми вважаємо, що полікультурну інформацію необхідно інтегрувати в усі навчальні предмети впродовж усього періоду навчання. Оскільки жодна окремо взята дисципліна не може розкрити все етнічне різноманіття, найбільш доречним, на нашу думку, є введення полікультурної інформації інтегративним шляхом до всіх існуючих предметів, реалізуючи тим самим міжпредметну модель, що дає змогу охопити велику кількість студентів або учнів, і при цьому уникнути їхнього перенавантаження та зайвих економічних витрат. Але це потребує, передусім, ґрунтовного вивчення потенціалу всіх існуючих предметів гуманітарного циклу, оскільки всі вони без винятку мають потенціал, але він різний для інтегрування матеріалу полікультурної спрямованості.

Полікультурна інформація має органічно входити до складу дисциплін, що вивчаються, доповнюючи їх, але не переобтяжувати зайвою інформацією, відволікаючи від вивчення самого предмета.

Полікультурна інформація має ґрунтуватись на розкритті відмінностей у культурах різних народів, а також пошуку того спільного, що об'єднує всіх людей. При цьому варто наголошувати на спільності гуманістичної спрямованості менталітету всіх народів, загальнолюдських гуманістичних цінностях, що втілюються в різноманітних етнокультурних варіантах.

---

²⁵ Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти//Освіта України. – 2014. – №5

Полікультурна компетентність має складну структуру, а тому й непростий механізм формування, що робить цей процес складним і тривалим у часі. Вона може формуватись як під час індивідуально-парної взаємодії (вихованця та дорослого або вихованців між собою), так і під час колективних відносин, які можуть бути спеціально організованими, стихійними або частково організованими. Ураховуючи той факт, що іноді навчальні заклади, громадські організації, культурні осередки, родина, засоби масової комунікації тощо можуть по-різному (іноді навіть діаметрально протилежно) висвітлювати одні й ті самі фактори і явища, які стосуються міжетнічних відносин, виникає закономірна необхідність узгодження впливу на молодь соціального середовища. Одним із дієвих засобів вирішення цієї проблеми є система освіти, тому передкладами освіти постає складне завдання, що полягає в узгодженні впливу етнічного середовища на молоде покоління шляхом засвоєння ним достовірних наукових знань, спрямованих на формування позитивного ставлення як до своєї етнічної групи, так і до представників інших народів та їхніх культур²⁶.

Сучасна молодь повинна не тільки знати традиції та обряди свого народу, а й використовувати їх у повсякденному житті; поважати й виявляти толерантне ставлення до самобутніх традицій і обрядів інших етносів; володіти відомостями про видатних діячів різних народів; бути обізнаними з мистецтвом народів світу; відтворювати в різних видах діяльності культурно-специфічні вміння, характерні для інших етнічних груп (наприклад, спілкуватися іноземною мовою, готувати національні страви, володіти національним мистецтвом, дотримуватися етикету, гостинності, застілля, формул вітання та прощання тощо); знати приклади взаємопроникнення культур, позитивні сторони мультикультуралізму; брати участь у міжетнічних зв'язках тощо.

Але, пройшовши зазначені етапи, неможливо впевнено сказати, що в особистості полікультурна компетентність буде сформована в повному обсязі. Це пов'язано з тим, що культура – багатогранне, динамічне явище, що постійно розвивається й модифікується, тому пізнати її повністю неможливо; по-друге, етнокультурне оточення може постійно змінюватись, що потребує постійного пізнання все нових і нових етнічних культур.

---

²⁶ Березюк О. С. Чинники етнопедagogіки: монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2014. -205 с.

Отже, система формування полікультурної компетентності не завершується із закінченням навчального закладу, а відбувається впродовж всього життя людини. І хоча структурні компоненти полікультурної компетентності для кожного з етапів є незмінними, на наш погляд, у різні вікові періоди доміантними виступають різні з них²⁷.

Отже, під системою формування полікультурної компетентності ми розуміємо проектування педагогічної діяльності щодо відбору полікультурного матеріалу, приведення в систему форм і методів формування полікультурної компетентності в навчальних закладах і послідовної реалізації етапів формування полікультурної компетентності на практиці, що сприяє розвитку полікультурного мислення й актуалізації смислотворчої діяльності.

Метою системи формування полікультурної компетентності є підготовка високоосвіченої особистості, здатної до творчої діяльності, готової до самореалізації та самовизначення в професійній, суспільній і особистісній сферах життєдіяльності, вільної від негативних етнокультурних стереотипів, з позицією громадянина світу, члена світового співтовариства з почуттям загальнолюдської відповідальності за долю нашої планети.

Система формування полікультурної компетентності передбачає:

- інтегративний підхід до культурознавчого збагачення світогляду особистості під час вивчення навчальних дисциплін;
- конструювання взаємин на основі системного утворення «особистість-особистість», культурних способів спілкування та взаємодії;
- нову методику співпраці, звернення до власного досвіду, спільну побудову траєкторії самовдосконалення особистості й підтримки образу «Я»;
- віддзеркалення під час спілкування полікультурних потреб – діалогу, поліфонічних думок, толерантне ставлення до інших;
- забезпечення особистості можливістю самовизначення як представника того чи іншого етносоціуму, тієї чи іншої культури;
- утвердження на практиці мислеформи «від пізнання себе до розуміння інших»;

---

²⁷ Березюк О. С. Чинники етнопедагогіки: монографія.

- вчинкові дії: автентичність, довіра, співпраця, сприйняття, конкретність, повна контактність, двостороння комунікація, емпатійне розуміння, комунікативні компетентності;

- сприяння особистісному та професійному зростанню майбутніх фахівців.

Система формування полікультурної компетентності особистості за допомогою запропонованої методики вимагає таких підходів:

- особистісно зорієнтованого, при якому в центр навчально-виховного процесу ставляться інтереси особистості. При цьому провідною ідеєю полікультурної освіти постає усвідомлення невід'ємних прав людини, незалежно від її національної приналежності, а зміст спрямовується на виховання патріота своєї країни, громадянина світу, який прагне до вільного вибору власного шляху та способів реалізації, вибудовує свою діяльність на основі визнання абсолютної цінності прав людини. Особистісно зорієнтований підхід передбачає врахування вікових особливостей, розроблення змісту кожного конкретного етапу формування в взаємопов'язаному контексті всього педагогічного процесу;

- діяльнісного, який визначає спрямованість змісту освіти на опанування вмій і навичок, що забезпечують успішність позитивної взаємодії з представниками інших етнокультурних систем, і реалізується шляхом створення педагогічних ситуацій, у яких практично апробовуються соціокультурні цінності. Завдяки цьому підходу глобальні проблеми викладаються через локальні на підставі позитивного досвіду участі особистості у окремих акціях, проектах тощо;

- конкретно-історичного, що передбачає розгляд навчального змісту в цілому як історичної категорії, своєрідної моделі конкретних вимог полікультурного суспільства в підготовці молоді до життя та діяльності в суспільстві. Конкретно-історичний підхід спрямовує зміст освіти на вирішення завдань, що є найбільш актуальними на сучасному етапі розвитку полікультурного суспільства.

Принципово важливою складовою педагогічної системи формування полікультурності є організація навчального матеріалу (зміст навчання) – відбір і структурування найбільш значущо інтегрованого мовного, культурознавчого, полікультурного, психолого-педагогічного навчального матеріалу, який спрямований

на формування особистості, розкриття її творчого потенціалу, формування її полікультурної компетентності.

При відборі змісту потрібно враховувати ряд факторів, а саме: соціокультурне оточення (етнічний і конфесійний склад, настанови й упередження, що панують в оточенні; індивідуальні інтереси особистості до проблеми полікультурного суспільства та окремих соціокультурних груп); етнічні й соціально-економічні особливості регіону; соціокультурне становище в регіоні, країні, світі (процеси зближення країн, етнічних і конфесійних груп, розвиток конфліктів та їх причини, культурну експансію й формування націоналізму та ін.); методологічні, методичні й особистісні можливості викладачів.

Керуючись одним з основних принципів полікультурної освіти – принципом діалогу культур, основна увага має бути приділена аналізу культурознавчого автентичного й частково автентичного матеріалу з точки зору потенційних можливостей його використання при моделюванні в навчальній аудиторії такого культурного простору, занурення в яке будується за принципом кола культур та цивілізацій, що розширюється (від етнічних/суперетнічних культур, соціальних субкультур до геополітично маркованих регіонально-континентальних культур, до цивілізованих пластів та їх відображення в світовій культурі). Саме тому, найбільш ефективно полікультурна компетентність формується при вивченні рідної мови та літератури, коли автентичний матеріал є найбільш доступним.

Отже, полікультурна компетентність – інтегративна якість особистості, що формується в процесі навчання, та включає систему полікультурних знань, умінь, навичок, інтересів, потреб, мотивів, цінностей, полікультурних якостей, досвіду, соціальних норм і правил поведінки, необхідних для повсякденного життя й діяльності в сучасному полікультурному суспільстві, що реалізується в здатності ефективно вирішувати завдання суспільної діяльності в ході позитивної взаємодії з представниками різних культур.

Полікультурна компетентність має складну структуру, а тому й непростий механізм формування, що робить цей процес складним і тривалим у часі.

А якісне професійне формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців у сучасному освітньому просторі можливе за умови функціонування його як цілісної, динамічної, відкритої системи, яка має відповідну мету, функції, зміст, форми і методи

реалізації на кожному етапі та враховує соціальний, культурний та історичний досвід рідного та інших народів світу.